

ПОЕЗІЯ СТЕФАНА ГЕОРГЕ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ЮРІЯ КЛЕНА: ПОСТКОЛОНІАЛЬНА ОПТИКА

STEFAN GEORGE'S POETRY IN YURII KLEN'S UKRAINIAN TRANSLATION: A POSTCOLONIAL PERSPECTIVE

Бораківський Л.А.,

orcid.org/0000-0003-1597-6420

кандидат філологічних наук, доцент,

декан факультету іноземних мов, доцент кафедри міжкультурної комунікації та перекладу
Львівського національного університету імені Івана Франка

Німецька поезія в українському перекладі Юрія Клена постає не лише як факт міжкультурного посередництва, а й як складний інтелектуальний проєкт, що розгортається в полі історичних травм, імперських залежностей і пошуків культурної суб'єктності. Перекладацька діяльність Юрія Клена – поета-неокласика, мислителя й представника «празької школи» – формувалася в контексті драматичних трансформацій ХХ століття, коли питання національної ідентичності, культурної автономії та європейської орієнтації набували екзистенційного виміру. Саме тому його інтерпретації німецькомовної поезії виходять за межі естетичної рецепції, перетворюючись на форму культурного самоствердження.

Звернення Клена до німецької класичної й модерної традиції можна розглядати як діалог рівних культур, у якому українське слово не наслідує, а співтворює зміст. Водночас цей діалог розгортається в асиметричному історичному просторі, де українська культура тривалий час перебувала під тиском імперських нарративів. У такій ситуації переклад стає інструментом деколонізації – способом включення української літератури до європейського інтелектуального обігу на правах самодостатнього суб'єкта.

Постколоніальна оптика дозволяє по-новому осмислити перекладацьку стратегію Юрія Клена: як форму культурного опору, як жест символічного «привласнення» європейського канону та водночас як спробу переосмислення власної традиції через призму іншого. Аналіз його перекладів німецької поезії виявляє складну систему трансформацій – від збереження класичної гармонії форми до акцентування мотивів вигнання, втрати й духовної свободи, що резонують із досвідом української історії.

У статті проведено порівняльний перекладознавчий аналіз українського перекладу вірша Стефана «Einzug», українською – «Звитязці», здійсненого Юрієм Кленом. Досліджено лексико-семантичні, синтаксичні та образно-стилістичні трансформації, а також з'ясовано характер перекладацької стратегії. На основі концепцій Л. Венуті, Ю. Крістєвої та постколоніальної теорії (Г. Бгабга, Г. Співак) показано, що український текст функціонує як інтерпретаційний переспів, у якому герметична символістська космогонія Георгє трансформується в героїко-відроджувальний нарратив, співзвучний із культурою національного відродження. Переклад розглядається як акт культурної переосмислення тексту в колоніальному/постколоніальному контексті.

Ключові слова: німецько-український переклад, Юрій Клен, канон, колоніалізм, постколоніальна оптика, поезія, «розстріляне відродження», Стефан Георгє, символізм.

German poetry in Yurii Klen's Ukrainian translations emerges not merely as a case of intercultural mediation, but as a complex intellectual project unfolding within a field marked by historical trauma, imperial dependency, and the search for cultural subjectivity. The translation activity of Yurii Klen—a Neoclassical poet, thinker, and representative of the “Prague School”—took shape in the context of the dramatic transformations of the twentieth century, when questions of national identity, cultural autonomy, and European orientation acquired an existential dimension. For this reason, his interpretations of German-language poetry transcend the boundaries of aesthetic reception, becoming a form of cultural self-assertion.

Klen's engagement with the German classical and modern traditions may be viewed as a dialogue between equal cultures, in which the Ukrainian word does not imitate but co-creates meaning. At the same time, this dialogue unfolds within an asymmetrical historical space, where Ukrainian culture long remained under the pressure of imperial narratives. In such a situation, translation becomes an instrument of decolonization—a means of integrating Ukrainian literature into the European intellectual sphere as a self-sufficient subject.

A postcolonial perspective allows for a renewed understanding of Yurii Klen's translation strategy: as a form of cultural resistance, as a symbolic gesture of “appropriating” the European canon, and at the same time as an attempt to reinterpret one's own tradition through the prism of the Other. An analysis of his translations of German poetry reveals a complex system of transformations—from the preservation of classical formal harmony to the foregrounding of motifs of exile, loss, and spiritual freedom that resonate with the historical experience of Ukraine.

The article presents a comparative translation analysis of the Ukrainian translation of Stefan George's poem “Einzug” (rendered in Ukrainian as “Zvytiatsi”), produced by Yurii Klen. It examines lexical-semantic, syntactic, and figurative-stylistic transformations and identifies the overall translation strategy. Drawing on the concepts of Lawrence Venuti, Julia Kristeva, and postcolonial theory (Homi K. Bhabha, Gayatri Chakravorty Spivak), the study demonstrates that the Ukrainian text functions as an interpretative re-voicing in which George's hermetic Symbolist cosmology is transformed into a heroic, revivalist narrative consonant with the culture of national revival. The translation is thus viewed as an act of cultural reinterpretation of the source text within a colonial/postcolonial context.

Key words: German-Ukrainian translation, Yurii Klen, canon, colonialism, postcolonial studies, poetry, «Executed Renaissance», Stefan George, Symbolism.

Постановка проблеми. У сучасному науковому дискурсі переклад дедалі частіше осмислюється не лише як форма міжмовної комунікації, а як простір ідеологічних напружень, культурних ієрархій та боротьби за символічний капітал. Особливої актуальності це набуває в контексті постколоніальних студій, які переосмислюють способи включення «малих» або підпорядкованих культур до європейського канону. Українська література, тривалий час маргіналізована в імперських культурних системах, потребує нового прочитання перекладацьких практик як механізмів саморепрезентації та культурної емансипації.

У цьому контексті перекладацька діяльність Юрія Клена постає як феномен, що досі не отримав системного аналізу з позицій постколоніальної теорії. Попри наявність досліджень, присвячених його поетичній творчості та ролі в колі неокласиків, переклади німецької поезії здебільшого розглядалися в естетико-стилістичному або компаративному аспектах. Натомість поза належною увагою залишається питання: яким чином перекладацькі стратегії Юрія Клена функціонують у полі культурної асиметрії та як вони впливають на формування української літературної суб'єктності?

Проблема полягає в необхідності осмислення перекладів німецької поезії в українській інтерпретації Юрія Клена як частини ширшого процесу культурного самоствердження. Йдеться про з'ясування того, чи можна розглядати ці переклади як форму символічного «привласнення» європейського канону, як жест рівноправного діалогу або як спробу подолання начебто периферійного статусу української культури. Водночас актуально видається і дискусія про межі такої деколонізаційної стратегії: постає питання, чи відтворює переклад ієрархії культурного центру, а чи трансформує їх у нову модель взаємодії?

Таким чином, дослідження потребує комплексного підходу, що поєднує перекладознавчий аналіз із постколоніальною критикою, аби виявити ідеологічні, естетичні та культурні смисли, закладені в інтерпретаціях німецької поезії Юрієм Кленом, і визначити їхню роль у конструюванні модерної української культурної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Осмислення цього феномену потребує звернення до ширшого корпусу постколоніальної теорії. Класичним текстом, що започаткував сучасні студії колоніального дискурсу, стала праця Едварда Саїда «Орієнталізм» [5], у якій показано, як імперські культури конструюють «іншого» через систему знань і репрезентацій. Вчений довів, що

література й гуманітаристика не є нейтральними, а беруть участь у виробництві колоніальної влади.

Вагомий внесок у розвиток теорії зробив інший американський дослідник постколоніалізму Гомі Бгабга, який запропонував концепти «гібридності», «мімікрії» та «третього простору». Ці поняття дозволяють аналізувати культурні тексти як простір перемовин між колонізатором і колонізованим, а також як поле прихованого спротиву [6].

Не менш впливовим є дослідження літературознавиці Гаятрі Чакраворті Співак, у якому порушується питання про можливість голосу субальтерна в межах домінантного дискурсу [12]. У контексті «розстріляного відродження» це питання набуває особливої гостроти: чи могла українська інтелігенція артикулювати власний досвід поза ідеологічними рамками імперії?

У слов'янському та пострадянському контексті ідеї постколоніалізму адаптувалися до аналізу імперської політики Росії/СРСР щодо підлеглих народів. Такі українські дослідники як Тамара Гундорова чи Микола Рябчук розглядають радянський проєкт серед іншого як форму внутрішнього колоніалізму, де культурна політика поєднувала модернізацію з централізованим контролем і репресіями [1, 2, 4]. Такий підхід дозволяє інтерпретувати «розстріляне відродження» не лише як жертву сталінського терору, а як наслідок системного конфлікту між імперським центром і колоніально маргіналізованою культурою.

Самій творчості Юрія Клена присвячено низку літературознавчих досліджень [9, 11 та ін.], найгрунтовнішим з яких є дисертація німецької дослідниці та перекладачки з української Ютти Ліндекугель [10].

Актуальність роботи. Інтеграція постколоніальної теорії в аналіз українського літературного процесу 1920–1930-х років відкриває можливість глибшого розуміння механізмів культурного підпорядкування, цензури й знищення інтелектуальної еліти. Вона також актуалізує проблему історичної пам'яті як простору деколонізації – повернення голосів тих, кого імперія намагалася змусити замовкнути.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку Н. Котенко-Вусатюк та Андрія Портнова, історія німецько-українських культурних зв'язків мало досліджена [7]. Є ціла низка авторок та авторів, які зазнали репресій сталінського та гітлерівського режимів і чия творчість та посередницька діяльність між німецькою та українською культурами, літературами і мовами чекає на ґрунтовний аналіз. До таких постатей

належить і Освальд Бурггардт (1891–1947) – поет, перекладач, громадський діяч, який писав свої твори українською, німецькою та російською мовами.

Життєпис Освальда Бурггардта – віддзеркалення його епохи. Поет народився на Поділлі, в тодішній Російській імперії, в німецькій родині. З ранніх років він зростав у багатомовному середовищі, що згодом визначило широту його культурних зацікавлень і глибоке відчуття європейської традиції. Освіту здобув у Києві, де сформувався як інтелектуал і долучився до літературного життя 1920-х років.

В українську літературу митець увійшов під псевдонімом Юрій Клен. Він став одним із чільних представників київської групи «неокласиків» – «п'ятірного грона», до якої належали також Микола Зеров, Максим Рильський, Павло Филипович та Михайло Драй-Хмара. Неокласики орієнтувалися на античну спадщину, європейську культуру й високу вимогливість до форми, протиставляючи естетичну виваженість і духовну глибину примітивізації мистецтва доби тоталітаризму.

У 1930-х роках, коли радянська влада розгорнула репресії проти української інтелігенції, Бурггардт зазнав переслідувань і змушений був виїхати до Німеччини. Більшість його друзів-неокласиків стали жертвами сталінського терору. Серед провідної п'ятірки неокласиків вижити пощастило лише йому та Максиму Рильському. Інші полягли в сталінських таборах за трагічних обставин. Події революції 1917 року, а згодом Голодомору, масових арештів і Другої світової війни глибоко позначилися на світогляді та творчій манері митця.

Рання поезія Клена позначена гармонійністю, культурологічною насиченістю, численними ремінісценціями з античної та європейської літератури. Він активно використовував сонетну форму, класичні строфи, звертався до мотивів міфології, історії, філософії. Його поезія вирізняється стриманою емоційністю й водночас внутрішньою напругою.

Найвизначнішим твором митця став епічний цикл «Попіл імперій» – масштабне історіософське полотно, у якому осмислено крах імперій, трагедії воєн, революцій і тоталітарних режимів. Це не лише поетичне свідчення епохи, а й глибока філософська рефлексія над долею Європи та України. Образ «попелу» символізує руїну старого світу й водночас очищення через страждання.

Провідними мотивами творчості Юрія Клена були трагедія культури в добу варварства, відпові-

дальність митця перед історією, духовна стійкість особистості, доля України в контексті європейської цивілізації, протистояння світла й темряви, духу й руїни.

Для його поезики характерні складна метафорика, алюзії на Біблію, античних авторів, німецьку та французьку класику, поєднання особистого переживання з масштабом світової історії.

Окрім поетичної творчості, Юрій Клен багато перекладав. Він досліджував творчість українських і західноєвропейських письменників, популяризував українську літературу в еміграційному середовищі. Його наукові праці відзначаються глибоким знанням європейської культури та прагненням вписати українську традицію в ширший контекст світової літератури.

Юрій Клен перекладав з англійської (Шекспір, Байрон, Шеллі), російської (Пушкін, Лермонтов, Одоєвський, Язиков, Тютчев, О. Толстой, Блок, Єсенін), французької (де Ліль, Милларме, Верлен, Рембо, Верхарн, Мореас, Самен, Клодель, Валері, Дюамель).

Як на поета німецького походження, у нього небагато перекладів з німецької мови – Стефан Георге, Райнер Марія Рільке, Вальтер Газенклевер, Ернст Толлер та Йозеф Вінклер. Очевидно, що важливішим завданням поет вважав підтримку українських авторів та їхньої творчості. Він насправді зробив вагомий внесок у популяризацію своїх колег. За життя йому не вдалося опублікувати переклади їхньої поезії німецькою мовою. І лише за кілька десятиліть, у 2025 році у видавництві «Агос» у Відні за редакцією уже згаданих Наталії Котенко-Вусатюк та Андрія Портнова вийшла друком антологія німецьких перекладів Юрія Клена під назвою «Dichtung der Verdammten», або українською «Поезія приречених», що містить переклади 30 віршів українських неокласиків – Максима Рильського, Павла Филиповича, Миколи Зерова, Михайла Драй-Хмари та самого Юрія Клена [7].

Одним із викликів для будь-якого перекладача є переклад поетичних творів. Подвійна складність полягає в перекладі герметичної поезії. Тому проаналізуємо перекладацьку майстерність Юрія Клена на прикладі його перекладу вірша «Einzug» німецького автора-символіста Стефана Георге (1868–1933) [8, с. 62–63]. Цей вірш належить до герметичного періоду творчості Стефана Георге – поета, чия естетика ґрунтується на принципах символістської закритості та сакралізації слова.

Український переклад Юрія Клена під назвою «Звитязці» [3, с. 82], демонструє інший тип пое-

тичного мислення: замість процесуального образу «входження» нової сили в центрі постає колективний суб'єкт – «переможці». Ця трансформація дозволяє розглядати переклад не лише як мовний перехід, а як культурний акт переозначення.

Така зміна є показовою. Німецький текст акцентує подію, тоді як український – суб'єкта. У термінах Л. Венуті це можна тлумачити як приклад доместикації [13]: переклад адаптує текст до традиції героїчної колективності, характерної для української модерної поезії. З погляду постколоніальної теорії, відбувається «репозиція центру»: імперський (німецький модерністський) дискурс трансформується в національно зорієнтований. Переклад набуває функції символічного самоствердження.

Вірш починається зі слів «*Voll ist die Zeit*», що в українському варіанті звучить як «*Час переснів*». Георге наголошує на «повноті часу». Переклад натомість вводить образ циклічного «переспіву». Спостерігаємо зміщення лінійного уявлення про кінець історії до її ритмічного повторення. Тобто, відбувається семантичне рекодування.

Другий рядок оригіналу сигналізує пробудження сили, вибух гніву «*Weckt was gefeitschlieft*» – у перекладі «*Вибухнув гнів*». Оригінал говорить про латентну, «захищену» силу. Переклад персоналізує її як емоційний афект. Така трансформація зменшує герметичність і посилює експресію. У постколоніальному контексті це можна інтерпретувати як актуалізацію мотиву «пробудження нації» – типового для культур, що перебувають у стані історичного підпорядкування, економічного чи/та політичного гніту.

Важлива тема вірша – забуття і втрата суб'єктності. Друга строфа завершується рядком «*Sterbend flehn der Vergessnen*» – «*Смертний стоґін Забутих*». У Георге «забуті» – це суб'єкти, які благають. В українському тексті вони стають акустичним ефектом («стоґін»). Відбувається номіналізація дії і редукація волюнтаристичності. Це можна розглядати як симптом культурної травми: голос маргіналізованих фігур трансформується у звук, а не у висловлювання, що перегукується з питанням Співак: «Чи може підлеглий говорити?».

Особливе стилістичне навантаження в поезії мають образи творення світу та війни. Так Георге стверджує у третій строфі «*Same drängte zu sonnen. Euer Reich hat begonnen*», що клен перефразовує як «*Сонцю насіння віддали. [...] Ваше царство настало*». Активний процес проростання (*drängte*) замінено пасивною конструкцією. Натомість «настало» надає тексту біблійної урочистості.

Показовим є завершальний фрагмент четвертої строфи «*Tötet und sichtet – ihr Retter!*». Український переклад «*Смертю рятуєте від згуби!*» посилює парадокс і вводить ідею очищувального насильства. Це інтерпретаційна експансія, що відображає модерні національні міфи про відродження через жертву.

На окрему увагу заслуговує ритміка і герметичність оригіналу та перекладу. Для оригіналу Георге характерний лапідарний стиль, короткі рядки, еліптичність конструкцій. В українському тексті побутують розгорнуті синтаксичні структури, експресивні імперативи, йому властива інтонація маніфесту. Втрата герметичності компенсується риторичною силою. Переклад набуває характеру революційного гімну.

У межах постколоніальних студій переклад розглядається як простір гібридності [6]. У цьому сенсі український текст не просто відтворює оригінал, а інкорпорує його в національний дискурс, при цьому переозначає символістський міф як героїчний і перетворює естетичну елітарність на колективний імператив, тобто переклад постає як форма культурного переосмислення, що формує нову систему значень.

Висновки та перспективи. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що перекладацька діяльність Юрія Клена, зокрема його інтерпретація вірша Стефана Георге «*Einzug*» під назвою «*Звитяжці*», виходить за межі суто естетичного чи формально-стилістичного відтворення тексту. Переклад постає як складний культурний жест, що функціонує в полі історичної асиметрії та символічної боротьби за місце української літератури в європейському каноні.

Аналіз засвідчив системну трансформацію смислових і образних акцентів оригіналу. Герметична символістська космогонія Георге в українській версії набуває виразного колективного та відроджувального звучання. Заміна процесуального образу «входження» на персоналізованих «звитяжців», посилення експресії, імперативності й риторичної тональності свідчать про свідоме переорієнтування тексту в бік національно значущих смислів.

У межах постколоніальної оптики переклад можна розглядати як форму культурного переосмислення та символічного самоствердження. Інтерпретуючи німецький модерністський текст, Клен не лише долучає українську літературу до європейської традиції, а й здійснює її активне переозначення. У такий спосіб переклад функціонує як простір гібридності, де відбувається не механічне запозичення, а творче препрочитання

канону з позиції культури, що долає периферійний статус.

Виявлені перекладацькі трансформації – семантичне рекодування, номіналізація, посилення риторики, біблійна урочистість – можуть бути витлумачені як реакція на історичний досвід української культури 1920–1930-х років. У ситуації політичного тиску та культурної загрози переклад стає способом артикулювання колективної травми, мотиву пробудження та ідеї духовної стійкості.

Отже, переклади Юрія Клена, зокрема проаналізованого вірша «Звितяжці» Стефана Георге, доцільно розглядати як складову ширшого процесу модерного культурного самоконструювання. Вони засвідчують прагнення української інтелектуальної еліти не лише інтегруватися в європейський літературний простір, а й вибудувати рівноправний діалог із ним. У цьому сенсі переклад постає не вторинним явищем, а активним інструментом формування української літературної суб'єктності та осмислення власного місця в історії європейської культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: есеї. Київ: Грані-Т, 2012. 548 с.
2. Гундорова Т., Матусяк А. (ред.) Постколоніалізм. Генерації. Культура. Київ: LAURUS, 2014. 336 с.
3. Георге С. Звितяжці (переклав Ю. Клен). Вістник. Місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя. 1934. Річник II, книжка 2, том 1. С. 82.
4. Рябчук М. Постколоніальний синдром. Спостереження. К.: К.І.С., 2011. 240 с.
5. Саїд Е. Орієнталізм. Київ: Основи, 2001. 511 с.
6. Bhabha H. K. The location of culture. London: Routledge, 1994. 285 p.
7. Dichtung der Verdammten. Eine Anthologie ukrainischer Dichtung, ausgewählt und übertragen von Oswald Burghardt (Jurij Klen), hrsg. von Kotenko-Vusatiuk N., Portnov A. Wuppertal: Arco, 2025. 174 S.
8. George S. Der siebente Ring. Berlin : Blaetter für die Kunst, 1907. 226 S.
9. Kotenko N. Неокласична антологія Юрія Клена. Osteuropa, Oktober, 2015, № 1. S. 35–41.
10. Lindekugel J. Vielfalt der Dichtarten im Werk von Oswald Burghardt (Jurij Klen). Kassel: Kassel Univ. Press, 2003. 534 S.
11. Orest M. Заповіти Ю. Клена. Орлик. 1848. № 2. С. 5–7.
12. Spivak G. Ch. Can the subaltern Speak? In: Nelson C. Grossberg L. (Ed.). Marxism and the Interpretation of Culture. Chicago: Illinois University Press, 1988. 738 p.
13. Venuti L. The Translator's Invisibility: a history of translation. London: Routledge, 2008. 319 p.



Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 25.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026